

Самодіяльність "Союзу голландських вихідців", його соціально-національна та організаційно - господарська самобутність непокоїла органи влади. Вона стала на шлях ліквідації кооперативної спілки німців-менонітів, пристосовуючи її до особливостей діяльності загальноукраїнської кооперації.

Кооперативна спілка "Союз нащадків голландських вихідців на Україні", яка виникла восени 1921 р. і проіснувала до липня 1926 р., коли її організаційна структура та функціональні ознаки зазнали суттєвих змін. Протягом другої половини 1926 р. тривала ліквідація кооперації німців - менонітів, яка завершилася на початку 1927 р. Кооперативні товариства і відділення, які входили до складу "Союзу", перевели на зразковий статут сільськогосподарських кредитних та споживчих товариств, які підпорядковувалися загальноукраїнським кооперативним спілкам.

• ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Центральний державний архів вищих органів України (ЦДАВО України).-Ф.413.-Оп.2.-Спр.84.-Арк.4; 2. Там само; 3. ЦДАВО України.-Ф.5.-Оп.1.-Спр.1817.-Арк.15; 4. ЦДАВО України.-Ф.5.-Оп.1.-Спр.1818.-Арк.47; 5. ЦДАВО України.-Ф.1.-Оп.2.-Спр.1813.-Арк.68; 6. Собрание узаконений УССР.-1924.-№6.-Ст.13.-С.116; Там само.-С.121; 8. ЦДАВО України.-Ф.413.-Оп.2.-Спр.10.-Арк.107-110; 9. ЦДАВО України.-Ф.271.-Оп.1.-Спр.490.-Арк.113; 10. ЦДАВО України.-Ф.271.-Оп.1.-Спр.1(5).-Арк.6; 11. ЦДАВО України.-Ф.413.-Оп.2.-Спр.Ю.-Ч.2.-Арк.119; 12. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України).-Ф.1.-Оп.6.-Спр.68.-Арк.179; 13. ЦДАГО України.-Ф.1.-Оп.6.-Спр.68.-Арк.187-188; 14. ЦДАВО України.-Ф.1.-Оп.6.-Спр.75.-Арк.48.

Л.М.Божко

НАРОДОЗНАВЧИЙ РУХ НА ПОДІЛЛІ В 20-І РОКИ ХХ ст.

В історії українського народознавства 20-ті роки ХХ ст. посідають особливо помітне місце. Вони характеризуються піднесенням національної свідомості, зростанням інтересу до власної історії та культури, розгортанням масового краєзнавчого руху та активності національної наукової еліти у дослідженнях і збереженні для майбутніх поколінь культурно-історичної спадщини українського народу.

На відміну від дожовтневого періоду, коли кількісна і соціальна база дослідників народознавчого руху була надто вузькою, в 20-і роки цей рух проник в кожне село і школу, кожну міську установу і став масовим, всенародним. Це десятиріччя стало новим етапом в історико-етнографічному, фольклорному та загалом в народознавчому вивченні Поділля.

Важливу роль в організації збиральницької і дослідницької роботи в регіоні відіграли наукові установи Української Академії Наук.¹ Своєрідними науково-організаційними та координаційними центрами етнографічного вивчення стали установи УАН: Етнографічна комісія (1921), Музей-кабінет антропології та етнології ім.Ф.Вовка (1921), Секція етнографії Комісії краєзнавства (1922), культурно-історична комісія (1924).²

Значний внесок у розгортання краєзнавчого руху зробила Етнографічна комісія УАН, що виникла 20 квітня 1920 р. як відповідна секція Українського наукового товариства. В її складі працювали 4 підсекції: загальної етнографії, фольклору, виучування народного права та народної музики. Головою секції став професор В.Клінгер, секретарем - А.Онищук. У листопаді 1920 р. було обрано Президію, до якої увійшли відомі вчені А.Лобода (голова), К.Квітка (заступник), А.Онищук (секретар), Д.Щербаківський (скарбник). У червні 1921 р. Етнографічна секція об'єдналася з УАН, отримавши статус Комісії. На 1 липня 1925 р. вона нараховувала у своєму складі 24 співробітники, крім того у її роботі брали участь ще понад 50 відомих вчених-українознавців, а також численні кореспонденти з усіх регіонів України/

У програмних документах своїми найважливішими завданнями Комісія проголосила "...об'єднувати наукових діячів у галузі етнографії на Україні: проводити планомірну й систематичну науково-дослідну працю як силами членів Комісії, так і залучаючи до цієї праці дослідників на місцях, допомагати розвиткові нових осередків для дослідження українського селянського, а так само і міського народного побуту й усної творчості, збирати

й вивчати етнографічно-фольклорний матеріал"⁴

Із 1920 по 1928 р. відбулося 188 засідань Етнографічної комісії, на яких обговорювалися 222 доповіді.⁵ Тільки за перші 5 років роботи було розроблено й розповсюджено понад 6 тисяч різноманітних відозв, програм та інструкцій щодо організації фаєзнавчо-етнографічної роботи та збирання пам'яток народної культури. Комісія видавала "Етнографічний вісник" (1925-1932 рр., 10 книг, 150 наукових статей) та "Бюлетень Етнографічної Комісії ВУАН" (1926-1930 рр., 16 номерів).⁶

Вчені Академії наук поєднували етнографічне дослідження Поділля із залученням широких верств населення до краєзнавчого пошуку. Значна джерельна база з матеріальної та духовної культури подільського села була створена завдяки науково-збирацькій роботі численного загону краєзнавців-аматорів, кореспондентів Музею антропології та етнології й етнографічної комісії. Так, в першій половині 1925 р. тільки з Етнографічною комісією співпрацювали 145⁷, а станом на 1 січня 1928 р. - понад 380 дописувачів з усіх регіонів республіки, 46 з них займалися дослідницькою роботою на Поділлі.⁸

Важливим осередком краєзнавчого руху стали державні і громадські музеї. Так, у Кам'янці-Подільському з 1920 р. було організовано чотири музеї: історичний (директор О.З.Неселовський), археологічний (Ю.Й.Сіцінський), мистецько-промисловий (В.М.Гагенмейстер) і природничий (Я.І.Регул). 6 грудня 1924 р. вони об'єдналися в один центральний музей (директор О.З.Неселовський, охоронець Ю.Й.Сіцінський).⁹ З метою поповнення фондів музею новими надходженнями працівники здійснили 7 археологічних і етнографічних експедицій по селах Кам'янецького округу.¹⁰

Другим значним науковим центром Поділля у 20-і роки була Вінниця. Дослідники і краєзнавці почали гуртуватися навколо Вінницької філії Всенародної бібліотеки України (тодішня назва Центральної Наукової бібліотеки АН України ім. В.І.Вернадського). З 1923р. Вінницьку філію очолив видатний історик-краєзнавець Поділля В.Д.Отамановський. За його ініціативою на початку 1924 р. при Вінницькій філії був заснований на громадських засадах Кабінет виучування Поділля, яким керувала колегія наукових консультантів. До складу Кабінету ввійшло понад 30 краєзнавців, в тому числі такі відомі як Ю.С.Александрович, Г.В.Брілінг, А.Зельцер, Л.Тарнопольський, О.О.Савостіянов та ін. Всього за п'ять років під грифом "Кабінету" вийшло близько 30 наукових і науково-популярних книг, які склали своєрідну енциклопедію поділлязнавства.¹¹

Свою діяльність Кабінет розгорнув у чотирьох напрямках: вивчення пам'яток старовини, мистецтва та природи; бібліотечно-бібліографічна робота; науково-освітня та методична робота. Значна увага приділялася дослідженню народних правових понять і юридичних звичаїв, усної народної творчості, народної музики і народного мистецтва.¹²

Восени 1928 р. при Кабінеті виучування Поділля почав функціонувати музей друку.¹³ З Кабінетом співробітничали дослідники Поділля, 50 наукових центрів Західної Європи, Америки, Близького Сходу, близько 180 установ України та інших республік.¹⁴

У 20-і рр. починається широке вивчення народного мистецтва, історико-культурних пам'яток Поділля. Особливу роль в цій справі зіграла Кам'янець-Подільська художньо-промислова школа під керівництвом В.М.Гагенмейстера. Викладачі та учні цього закладу проводили експедиційну роботу по збиранню етнографічних матеріалів, зразків народного мистецтва. Дослідженнями охоплювалися гончарство, вишивка, настінні та інші розписи, народний одяг, сільське будівництво.

Відкрите при школі видавництво протягом 1921-1931 рр. випустило з мистецтва 132 хниги, альбоми тощо. Серед них - "Розпис печі. Село Гута-Морозівська" (1922), "Гончарство на Поділлі. Село Адамівка" (1927), "Зразки народного мистецтва на Поділлі" (1927), "Селянське подвір'я. Село Цибулівка" (1927) та ін. Зібрані матеріали розширювали знання про подільський край та самотутність традиційної культури його населення.¹⁵

Великий вплив на розвиток поділлязнавства справила перша Всеукраїнська краєзнавча конференція, що проходила з 29 травня по 3 червня 1925 р. в Харкові.¹⁶

Подільські краєзнавці делегували на неї В.Д.Отамановського, П.О.Севастьянова та В.О.Гериновича. На конференції було обрано Український комітет краєзнавства, до складу якого входив В.О.Геринович.

Комітет розробляв і направляв на місця методичні матеріали, проводив інструктивну роботу, вів облік краєзнавчих організацій. Якщо 1925 р. в Україні було 5 товариств. 11 гуртків у п'яти округах, то на 1 січня 1928 р. кількість товариств зростає до 37, гуртків - до 30 у 22 округах.. На 1 січня 1929 р. у 32 округах вже діяло 51 товариство і 658 гуртків.¹⁷

Таким чином, під впливом політичного, національного та соціально-економічного становища протягом 20-х рр. ХХ ст. народознавчий рух на Поділлі став масовим, всенародним. У ньому органічно поєдналися позиції дослідників краю ХІХ - початку ХХ ст. Народознавство Поділля стало власне українським, відповідало інтересам всього українського народу. Народознавчий рух набрав більш масового характеру, охопив різні верстви населення, які все більше прилучалися до культурних надбань, турбувалися про їх примноження. Цей рух міг би принести більш вагомі результати, якби на історичне краєзнавство, народознавство не обрушилися жорстокі репресії кінця 20-х - 30-х років.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1.Скрипник Г.А. Етнологічне вивчення Поділля установами УАН у 20-і роки ХХ ст. //Проблеми етнографії фольклору і соціальної географії Поділля: Науковий збірник.-Кам'янець-Подільський,1992.-С.9-10; 2. Скрипник Г.А. Роль Української Академії Наук в краєзнавчо-етнологічному дослідженні Поділля (20-і рр. ХХ ст.) //Республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства: Тези доповідей і повідомлень. -Кам'янець-Подільський, 1991.-С.355; 3.Мельничук Л.С. Діяльність установ УАН по вивченню гончарних промислів Поділля (20-і рр. ХХ ст.) //Історія України. Маловідомі імена, події, факти. Збірник статей.- Київ-Донецьк,2001.- Вип.16; 4. Музиченко С.М. Біля витоків української радянської етнографії. //Народна творчість та етнографія.- 1986.- №4.-С.21; 5. Музиченко С.М. Там само.-С.22; 6. Мельничук Л.С. Вказана праця.-С.284; 7. Коротеньке згадування про діяльність Етнографічної Комісії при УАН //Етнографічний вісник.-К.,1925.-Кн.І.-С.92; 8. Згадування Етнографічної Комісії Української Академії Наук за рік 1927//Етнографічний вісник.-К.,1928.- Кн.бб.-С.141-144; 9. Баженов Л.В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців ХІХ - ХХ ст.- Кам'янець-Подільський,1993.-С.46; 10. Соловей В.П. Історія музею в 20-30-і роки //Музей і Поділля: Тези доповідей наукової конференції.- Кам'янець-Подільський,1990.-С. 12-15; 11. Кароєва Л.Р. Краєзнавча діяльність Кабінету вивчення Поділля в 20-і роки //ІV республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства: Тези доповідей.-К., 1989.-С.42-43; 12. Отмановський В. Краєзнавство на Поділлі.-Вінниця,1926.-С.8; 13. Репресоване краєзнавство.-К.,1991.-С. 135; 14. Там само.-С.141; 15. Дегтяр К.Б. В.М.Гагенмейстер (1887-1938)-дослідник українського народного мистецтва // УІІ Подільська іст.-краєзн.конф.: Тези доп.-Кам'янець-Подільський,1987.-С.114; 16. Державний архів Вінницької області (ДАВО).-Ф.Р.5257.-Оп.1.-Спр.8.-Арк.4; 17 Прокопчук В.С. Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність.-К.,1995.-С.72.

О. І.Криворучко

ДО ВИТОКІВ " ТЕОРІЇ БОРТЬБИ ДВОХ КУЛЬТУР «

"Теорія боротьби двох культур" виникла в Україні на початку 1920-х років як протидія прихильників російського великодержавного шовінізму українському державотворчому процесу, що активізувався за умов проголошення політики українізації. Її автором був тогочасний другий секретар ЦК КП(б)У Д. Лебідь, який "обгрунтував" неповноцінність, нижчість української культури як культури сільської, патріархальної у порівнянні з російською передовою, з якою Лебідь ототожнював всю міську культуру.¹

Витоки цієї "теорії" слід шукати у висловлюваннях відомого російського "прогресиста" П. Струве, який у ряді своїх статей, надрукованих впродовж 1911-1912 рр., сформулював свої основні положення щодо української культури. Основою його поглядів було тверде переконання в тому, що " Росія повинна бути і не може не бути національно-російською державою".² Вважаючи українців та білорусів не окремими народами, а "російськими племенами"³, він твердив, що " в Російській імперії існує лише одна єдина російська культура в тому розумінні, в якому ми можемо говорити про національну